

Péntek János

A romániai magyar felsőoktatás helyzete és kilátásai¹

The Present and Prospects of Hungarian Higher Education in Romania

Higher education in the Romanian ethnic Hungarian community (also) requires a clearly formulated, modern vision, which touches upon the following: development and operational co-ordination, promotion of the development of university autonomy, increasing the proportion of ethnic Hungarian students with a maturity certificate, providing for equal opportunity for ethnic Hungarian career-starter degree holders, and the reinforcement of the key role of the Hungarian University of Cluj (Kolozsvár).

2003 végén elkészült a romániai magyar felsőoktatási intézmények, képzési formák és szakok katasztere. Részben ennek alapján, részben a magyar oktatás általános mennyiségi és minőségi jellemzőinek ismeretében aktuálisnak és fontosnak véljük, hogy felhívjuk az érdekelt romániai és magyarországi testületek és felelős személyek figyelmét a jelenlegi helyzetnek aggodalomra okot adó tüneteire, néhány máris érzékelhető tendenciára, és ugyanakkor megfontolásra ajánljunk olyan, megítélésünk szerint halaszthatatlan lépéseket, döntéseket, amelyek talán még elejét vehetik további kedvezőtlen fejleményeknek.

A kataszter ebben az első változatában nem a teljesség igényével készült: nem terjed ki a hiányszakokra, a posztgraduális (mester és doktori) képzésre, a tudományos kutatás műhelyeire és intézeteire, az infrastruktúrára és a háttérintézményekre. Mindezekre vonatkozóan is rendelkezünk viszont annyi információval az egyes intézményeket bemutató leírásokból, hogy különösebb kockázat nélkül mondhatunk véleményt tartalmi, szakmai jellegű problémákról. Másrészt viszont tisztában vagyunk azzal is, hogy az itt megfogalmazott vélemény, noha tárgyilagosságra törekszik, bizonyára nem mentes sem a szubjektivitástól, sem a tévedéstől, sem a hiányoktól. Más célja azonban nincs, mint hogy vitaindító legyen, és lehetőleg kedvező irányú folyamatokat indítson el a közösség érdekeinek megfelelően. Az, hogy nem szólunk részletesen és hivalkodóan az eredményekről, a tagadhatatlan bővülésről, nem jelenti azt, hogy mindezt ne tekintenők értéknek, hogy ne ismernénk el mi is néhány kollégánk és néhány közéleti személyiség áldozatos munkáját, kivételes érdemeit.

Mivel ebben az elemzésben a nagyságrendekre, az arányokra, a tartalmi és minőségi mutatókra, valamint a folyamatok kitapintható tendenciájára óhajtjuk felhívni a figyelmet, eltekintünk a mindenki számára elérhető pontos és részletes statisztikai adatok és források idézésétől. Olyan értelemben is a belső folyamatokra és jelenségekre összpontosítunk, hogy a megszokottól eltérően elsősorban a magyar intézmények vezetőinek, tisztségviselőinek és oktatóinak a felelősségét és lehetőségeit elemezzük, nem az oktatáspolitikában keresünk mentséget és magyarázatot. Ezzel a hasonló jellegű elemzések szín-

¹ A dolgozat szövege vitaindítóként hangozott el erdélyi magyar felsőoktatási intézményvezetők tanácskozásán, 2004. március 5-én, Kolozsváron.

te általános hiányát kívánjuk pótolni, amelyek rendszerint részletes leírásokat nyújtanak, a folyamatokra, és a problémákra azonban már jóval kevesebb figyelmet fordítanak, az okok közül pedig csupán kettőre szoktak hivatkozni: a tőlünk független demográfiai apadásra és a szintén fátumszerűen emlegetett román oktatáspolitikára.

A mostani helyzet elemzése

1. Az az intézményhálózat, amelyet domináns oktatási nyelve alapján romániai magyar felsőoktatásnak tekintünk, az intézmények státusa, nagyságrendje, hagyománya, szakmai súlya, finanszírozása és egyebek tekintetében rendkívül heterogén. Kétségtelenül kedvező fejlemény, hogy – ha megkésve is – hozzánk is eljutott az európai felsőoktatás differenciálódási és tömegesedési hulláma. Ebben nálunk nem elsősorban a gazdaság és a társadalom természetes igényeinek volt szerepe, hanem a szabadságnak, annak, hogy ki lehetett végre lépni a korábbi szűk keretkből, a centralizált és ideologikus állami felügyelet nyomása alól. A kisebbségi közösségnek különösen nagy élmény és lehetőség, hogy megszűnt az oktatás kizárólagos állami jellege. Ez azonban nem ellensúlyozza az azzal kapcsolatos hiányt vagy akár kudarcot, hogy nem sikerült létrehozni az önálló magyar állami egyetemet. Azt csak sajnálni lehet, hogy folyamatosan sérült az az új intézmények alapításával kapcsolatban hallgatólagosan elfogadott alapelv, hogy az új szakok lehetőleg a hiányt pótolják, tehát komplementer jellegűek legyenek, és az is, hogy az, ami újként létrejön, ne gyengítse a meglévő pozíciókat.

Közös vonása ennek az intézményhálózatnak, hogy általánosan bizonytalan és kiszolgáltatott a helyzete: sem jogilag, sem végleges szakmai akkreditálásban, sem költségvetésben nem szerezte meg azt a státust, amely viszonylagos függetlenségét biztosíthatná. Az egyetemi, intézményi autonómia persze sehol nem abszolút jellegű, de a romániai magyar felsőoktatási intézmények ebből a szempontból a kívánatos minimumnál is jóval alacsonyabb szinten állnak. Ez a körülmény az intézményvezetők mozgásterét is jelentős mértékben korlátozza, és ennek arányában csökkenti felelősségüket. Az állami intézményekben alacsonyabb szinten viszonylag biztonságos a finanszírozás, de nagyobb a függőség az anyaintézménytől, szakmailag a román kollégáktól. Az alapítványi, egyházi és más státusú intézményekben a finanszírozás magasabb szintű ugyan, de bizonytalan, és mivel ez a finanszírozás politikai háttérű és közvetítésű, a politikai befolyás és az egyházi felügyelet kiszolgáltatottá teszi az oktatókat, befolyásolhatja a szakmai szelekciót és értékelést. Ezekben az intézményekben az is fokozza a bizonytalanságot és kiszolgáltatottságot, hogy a szakok és az intézmények akkreditálása még nem fejeződött be, a szakkezdemenyezésekre pedig nehezen lehet megszerezni a működési engedélyt. Ideológiai elfogultságoktól mentes jogállami keretek között az ideiglenes jelleg akár a minőség ösztönzője is lehetne, a hazai körülmények ismeretében ez mégis inkább demoralizáló tényező.

2. A felsőoktatás látványos expanziójával párhuzamosan a magyar közoktatás folyamatos regresszióban van. Az intézményi struktúra bővülése, a magyar oktatás státusának javulása és a folyamatos magyarországi támogatás ellenére a '90-es évek 2. felében az országos átlag alá csökkent a magyar érettségizők aránya. A '90-es évek elején ebben a tekintetben az erdélyi magyarság még első volt a romániai nemzetiségek között (ám egyetemi végzettségben a 9.!), most a magyar oktatásban tanulóknak alig több mint 40%-a jut el erre a szintre (arányról van szó, amely nincs összefüggésben a demográfiai apadással!). E csökkenés következtében a magyar nyelven érettségizők száma (6000 körüli) ma már nagyjából megegyezik a felsőoktatás évi felvételi keretével, így a következő 3–4 év-

ben nincs lehetőség a felsőoktatás mennyiségi fejlesztésére, és a minőségi fejlesztés tartalékai is nagyon szűkösek, mivel ennek sincs szelekciós háttere.² Jelenleg ez a keret a felsőoktatásban tanuló magyar anyanyelvű hallgatók hozzávetőleg 30–40%-ának az anyanyelvű képzését biztosítja (létszámban hozzávetőleg 8–10 ezernek a 25 ezerből). Az elmúlt évek látványos expanziója ellenére ez az arány nemzetközi összehasonlításban nagyon alacsony, messze elmarad nemcsak a finnországitól például, amely világviszonylatban is az élvonalban van, hanem a magyarországitól is. (A tízmilliós Magyarországon 400 ezer körüli a felsőoktatásban tanulók száma, ez az arány a másfélmilliós erdélyi magyarság esetében nem a jelenlegi 25 ezres, hanem a 60 ezer körüli nagyságrendet feltételezné. Ha pedig a romániai arányokat vesszük: a 2001–2002-es tanévben a 22 milliós populációból 570 ezren tanultak a felsőoktatásban, a magyar kisebbség esetében ez az arány is legalább 40 ezernek felelne meg! A hiány tehát a romániai átlaghoz viszonyítva mintegy 15 ezer, a magyarországihoz képest 35 ezer. Másképpen kifejezve: az ezer lakosra jutó hallgatók száma Magyarországon 40, Romániában 26, a romániai magyarság esetében: 15,5.)³ A nyilvánvaló hiány, a lemaradás kevesebb esélyt jelent itthon, és ez is motíválja fiataljaink, különösen a határmentiek, anyaországi továbbtanulását.

Számolni kell azzal is, és az oktatás tapasztalatai ezt mutatják, hogy a magyar fiatalok egyes évfjaraiknak az az egynegyede, amely a magyar felsőoktatás intézményeibe kerül, nem föltétlenül a legjobbakat jelenti, a továbbtanulásnak ugyanis jelenleg nem a képesség és a személyes ambíció a legfőbb feltétele és ösztönzője, hanem sokkal inkább a pénz, a családi háttér.

Ehhez hozzátehetjük még szintén nem elhanyagolható adatként, hogy a magyar nyelven oktatók száma kb. 600, és hogy fiatal korukból és a rendszer diszkriminatív voltából adódóan az oktatók kevesebb mint felének van valamilyen tudományos minősítése (többnyire doktori fokozata).⁴ Egyre inkább akadályozza a magyar oktatók szakmai elismerését az is, hogy az a rendszer, amely a publikációk minősítésében Romániában is mindinkább az európai sztenderdekhez igazodva egységesül, szinte egyáltalán nem vesz tuda-

² Van egy olyan, általam nem ellenőrzött statisztikai adat is, hogy a 2003-as egyetemi felvételi alkalmával többen kerültek volna be a magyar nyelvű felsőoktatás intézményeibe, mint ahányan magyar nyelven érettségiztek. Ez egyáltalán nem valószínűtlen, ugyanis a távoktatásban is működő szakokra, valamint másodképzésre általában a korábbi évfjaraik végzősei jelentkeznek. De vannak olyanok is (és remélhetőleg egyre többen lesznek), akik román tagozaton érettségiznek, az egyetemet pedig magyarul folytatják, és olyanok is, akik magyar nyelvtudás nélkül iratkoztak be pl. a Babeş–Bolyai magyar tagozatára (ennek azonban olyan veszélye van, hogy a tagozat nyelviileg nem lesz magyar, így éppen a lényege sérülhet).

³ A Romániára vonatkozó adatok a szakminisztérium *The present time in the education of national minorities in Romania. Achievements in 2001–2002 school year and perspectives* című kiadványából valók (10–11. l.).

⁴ Néhány állami intézményben tovább folytatódott a leépülés, a pozícióvesztés. A kolozsvári képzőművészeti akadémiának, ahol a hallgatók egyharmada magyar, és tíz évvel ezelőtt még a magyar tagozatnak is lehettek volna esélyei, mindössze 5 magyar oktatója maradt a 70-ből, a zeneművészeti akadémián a nagytekintélyű magyar professzorok nyugdíjba vonulásával alig maradt egy-két fiatal oktató. Nagyon sokat veszített pozíció tekintetében a marosvásárhelyi orvosegyetem magyar tanári (főként professzori) kara, de a leépülés jelei a Babeş–Bolyai Egyetemen is kimutathatók és érzékelhetők.

mást a magyar nyelvű folyóiratokról, kiadókról. Ez a helyzet különösen azokon a szakterületeken válik hátrányossá a fiatalok számára, ahol a legtöbb a magyar nyelvű publikáció: a humántudományokban és a társadalomtudományokban.

Az alacsony és egyenlőtlen bérek, az egyébként indokolatlan párhuzamosságok ingázásra kényszerítik az önmagukban is szűk oktatói közösségeket, lazítják az oktatási fegyelmet. Így már most megállapítható, hogy néhány szakon éppen a bővítéssel párhuzamosan vagy éppen annak következtében gyöngültek a magyar felsőoktatás korábbi pozíciói. Mindez nemcsak az oktatók túlterheltsége és ingázása miatt minősíthető kedvezőtlen jelenségnek, hanem amiatt is, hogy rövid időn belül túlképzéshez vezet olyan szakokon, amelyekről nem lesz könnyű az átképzés rokon területekre.

3. Az intézményhálózat látványos bővülése, differenciálódása és diverzifikálódása ellenére szakválaszték tekintetében a magyar nyelvű felsőoktatás továbbra is rendkívül szűk és torz, egyoldalú. Ez is oka annak, hogy a magyar fiatalok többsége még mindig arra kényszerül, hogy román nyelven végezze tanulmányait. Legfeltűnőbbek a hiányok továbbra is az agrár szakcsoportban, a közgazdasági és jogtudományi szakokon, valamint a műszaki tudományok területén. A jelenlegi kínálat egyoldalúsága miatt folyamatosan gyengül a természettudományi szakok helyzete is. Viszonylag teljesnek mondható a szakkínálat a teológiai, a humán, a neveléstudományi és az egészségügyi szakcsoportokban. Esetenként túlkínálat és túlképzés van egyes területeken, és ez különösen az egyszakos képzésben kockázatos. Általában jobb tehát a helyzet a lágyabb, egzisztenciálisan is kevesebb esélyt jelentő szakterületeken, mint azokon, amelyek társadalmilag és szakmailag a közösség szempontjából is biztosabb pozíciókat jelenthetnének.

4. A meglévő intézményhálózat, amely rendszernek semmiképpen nem tekinthető, politikai döntések és helyi kezdeményezések eredményeképpen úgy alakult ki, hogy szakmai megfontolások alig érvényesültek, és az intézményi autonómia hiánya miatt kívülről továbbra is könnyen befolyásolható, manipulálható. A különböző szintű fórumok az egyes intézmények érdekeit, esetleg oktatói csoportok vagy helyi lobbik érdekeit jelenítik meg képviselői alapon. Nincs viszont olyan testület, amely a szakmai követelményeket és a nemzeti közösség perspektívikus igényeit, valamint a fiatalok és szülei érdekeit képviselné elfogulatlanul, és megfogalmazná őket legalább ajánlások formájában. A minimális felügyelet, egyeztetés vagy legalább bölcs belátás hiánya miatt általános a szellemi, oktatói erőforrások szétforgácsolása kétes értékű, párhuzamos képzési formákban. Az említett felsőoktatási kataszter alapján megállapítható, hogy a tanítóképzés intézményi és képzési kerete teljesen anarchikus (többek között távoktatásban, levelező tagozaton, magyar tagozat nélküli román állami egyetemen, gimnáziumi és felsőoktatási szinten, egy- és kétszakos rendszerben, összesen hét városban és tíz intézményben). A bőségnek ebben a zavarában éppen a lényeg sikkad el: az óvónők és a tanító(nő)k alapos felkészítése a legigényesebb pedagógusi pályára. Ennek következményei már jól érzékelhetők abban, hogy a hallgatók felkészültségéből éppen az alapszintű ismeretek és készségek hiányoznak: (helyes)írásban, szövegalkotásban vagy akár olvasásban. Esetlegesen és a fiatalok jövője szempontjából kockázatosnak tűnik olyan divatos szakok párhuzamos indítása több intézményben is (néha egyszakos rendszerben), mint a közkapcsolatok és kommunikációs szak. Indokolatlannak tartjuk az olyan elit szakterületek tömegessé és párhuzamossá tételét (távoktatással is!), mint amilyen az egyszakos filozófia és a szociológia. Meggondolandó az egyszakos alapképzés az újságíró szakon vagy a politológián.

A háttérintézmények működésében is észlelhető párhuzamosság. Megítélésünk szerint nem volt föltétlenül indokolt önálló jegyzetkiadó kialakítása a Sapientian, amikor egy ilyen műhely egy évtizede jól működik, és minden felsőoktatási intézményt kiszolgált az Erdélyi Tankönyvtanács keretében. Hasonlóképpen szinte áttekinthetetlenül szét vannak szóródva a felsőoktatáshoz kapcsolódó kutatói műhelyek, „intézetek”, egyéb háttérintézmények, és abból, hogy a helyzet kusza, zavaros, mindenképpen a „gyanús” csoportok, az ügyeskedők profitálnak, és a szakmailag hiteles műhelyek veszítenek. Az állami egyetemek magyar oktatói számára pályázati úton elérhető egyéb támogatások közvetítésére a Bolyai Társasággal párhuzamosan vállalkozó háttérintézmények is egyre inkább egymás riválisáivá válnak.

5. Érzékelhető tehát az egyes regionális központok szűk látókörű rivalizálása, a sok külső „gyám” illetéktelen beavatkozása az egyes intézmények mindennapi életébe, az alapítványi és az állami egyetem szembeállítás, fölösleges párhuzamosságok kialakítása, a meg gondolatlan túlképzés olyan szakokon, amelyek a modern életben nem sok esélyt nyújtanak a végzősöknél. A felsőoktatás fokozatosan kialakuló több pólusa nem az egészséges szakmai konkurencia kereteit teremti meg, hanem egyfajta túlekedéshez, rivalizáláshoz vezet. Minél többen szeretnének részesülni az elérhető pénzforrásokból, külső vagy belső költségvetési keretből, támogatásokból. A pénz pedig háttérbe szorítja a józan szakmai megfontolásokat, gyöngítheti azt, amit erősíteni kellene, nagy és indokolatlan aránytalanságokat hoz létre a bérezésben, és olyasmire csábítja a legjózanabbakat is, ami nyilvánvalóan a közös ügy kárára van. A meg gondolatlanlás, a szellemi kapacitás szétforgácsolása a szűkös anyagi források ésszerűtlen felhasználását vonja maga után, az egészséges konkurencia helyett a rivalizálást, az oktatók megbecsülése helyett a csábítást, a fiatalok teljesítményelvű ösztönzése helyett a szervilizmust, a szabad szellemiség helyett a feudális tekintélytisztelést, a családi és baráti kapcsolatokat. Elsősorban ezzel függ össze a fejelem és a felelősség hiánya az oktatásban, és ez egy ideje joggal foglalkoztatja a romániai magyar nyilvánosság egészét. Mindez belátható időn belül teljesen devalválhatja a magyar felsőoktatást a magyarországgal és a hazai románnal szemben.

6. Akár történelminek is minősíthető pozitív fejlemény, hogy az új felsőoktatási intézmények révén megindult néhány, a magyar nyelv és kultúra szempontjából fontos régió és település szellemi urbanizációja. Egyelőre bizonytalanok és kétségesnek tűnik azonban, hogyan sikerül az egymástól földrajzilag távol eső intézményegységek saját oktatói karának, tanszékeinek létrehozása, és ami valószínűleg még nehezebb: a szakmai, emberi kapcsolatok, az egyetemi belső hálózat kialakítása és működtetése. Beláthatatlanok lehetnek annak a következményei is, hogy a magyar felsőoktatásnak egyre kevésbé van bázisa, centruma, és hogy az új, vidéki intézményeket a provincializálódás veszélye fenyegeti. Egyre nyilvánvalóbbak azok a vélemények és törekvések, amelyek megkérdőjelezzik Kolozsvár centrumszerepét, és az is érzékelhető, hogy némelyek szívesebben alakítanák ki Marosvásárhelyen az erdélyi magyar felsőoktatás új központját. A kolozsvári önálló állami egyetem lehetett volna az igazi intézményi és szellemi központ. A jelek szerint a mai kolozsvári egyetem önálló karok híján egyre kevésbé fogja betölteni ezt a szerepet, a Sapientianak pedig a saját belső gondjaival is nehéz megbirkóznia. Az elvtelen és meg gondolatlan rivalizálás esetleg még inkább szétzilálja az intézményi kapcsolatokat.

7. A romániai magyar felsőoktatás egésze szempontjából rendkívül aggasztó, hogy a fiatalok pályaválasztását, szakválasztását döntően és egyre inkább külső szempontok hatá-

rozzák meg. Az, hogy milyen a helyi intézmény szakkínálata, hová lehet könnyebben bekerülni (lehetőleg felvételi nélkül), hol lehet minél kisebb szellemi erőfeszítéssel és költséggel diplomához jutni, mennyire divatos az illető szak stb. Teljesen mellékessé váltak olyan alapvető szempontok, mint a fiatal képességei, érdeklődése vagy az egzisztenciális biztonság, amelyet az adott szak elvégzése nyújt. Ennek tulajdonítható, hogy olyan fontos szakokra, mint a fizika–kémia, a biokémia, a matematika–fizika nem voltak magyar jelentkezők az elmúlt években, és noha ezeknek a fontos szakoknak kitűnő oktatási hátterük van, a teljes megszűnés fenyegeti őket. Másféle veszélyeket rejt magában az a 2003-ban alkalmazott „szükségmegoldás”, hogy a kolozsvári egyetem magyar tagozatára néhány szakon magyarul nem tudó hallgatókat is felvettek.

Egyelőre szó sincs tehát arról, hogy a kereslet–kínálat viszonya határozná meg a fejlesztést. Most inkább az a helyzet, hogy az egyoldalú kínálat, a helyi képzési lehetőségek terelik kényszerpályára a fiatalokat. Alig vannak jelentkezők a keményebb, több irányban is érvényesülési lehetőséget nyújtó természettudományi szakokra, tömegesen iratkoznak viszont be a „lágyabb” társadalomtudományi szakokra, vagy azokra, amelyek valamely „misszióval” kecsegtetnek saját közösségüket illetően. Általánosabb, az egész romániai felsőoktatást érintő kérdés: milyen mértékben lesznek hitelesek, honosíthatók a jelenlegi rendszerben megszerzett diplomák, milyen érvényesülési lehetőségeket biztosít az így megszerzett szaktudás a piacgazdaság versenyfeltételei között?

A meghatározó külső tényezők, feltételek várható alakulása

A következő fél évtizedben a továbbra is kiszámíthatatlan oktatáspolitikától függetlenül olyan változások következnek be, amelyek még egy, talán utolsó esélyt is jelenthetnek a romániai magyar oktatás egészének, így a felsőoktatásnak is.

1. Föltétlenül javíthat a közoktatás egészének helyzetén az, hogy a következő tanévtől kötelezővé válik Romániában is a tízosztályos oktatás. Ez csökkentheti a fiatalok lemorzsolódását, növelheti az oktatás, a tudás presztízsét, jelentősen javíthatja az érettségiző fiatalok arányát. Ennek mindenképpen el kellene érnie a mai magyarországi 70%-os arányt, és ez még a demográfiai mélyhullám ellenére is évente 3–4000-rel növelheti a felsőoktatás-ba jelentkezők számát. Ez lehet a felsőoktatás fő mennyiségi és minőségi tartaléka.

2. Szintén növelheti a tudás, az oktatás, a tanulás presztízsét az az oktatási támogatás, amely a kedvezménytörvény révén ettől az évtől minden magyar nyelven tanuló iskolást megillet. Bátoríthatók lehetnek azok a támogatási programok, pályázatok is, amelyeket a szociálisan és a nyelvi környezetüket tekintve hátrányos helyzetben levő tehetséges tanulóknak hirdettek meg erre a tanévre.

3. A nemzetközi elvárásoknak megfelelően be fog következni a felsőoktatás általános strukturális reformja a közös európai modellnek megfelelően: az a többlépcsős képzés, amelyhez a mi intézményeinknek is igazodniuk kell.

Várható az is, hogy a közeljövőben az egyes központokban integrált nagy intézményi struktúrák jönnek létre, amelyekben meg kell találni a magyar intézmények helyét, viszonylagos autonómiáját. Ez éppen a legfontosabb központok, Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad intézményeinek helyzetét befolyásolhatja, veszélyeztetheti, vagy javíthatja.

Bizonyára folytatódik a szakmai minősítési rendszer egységesítése a publikációk tekintetében is. Ebben előnyt jelenthet a magyarországi publikálás lehetősége, amely nemzetközinek számít, de csökkenhet a hazai kiadók és folyóiratok presztízse, kiadványaik értéke, ha nem sikerül elfogadtatni őket az illetékes hazai fórummal.

4. Beláthatatlanok a következményei ebben a tekintetben az európai unióhoz való csatlakozásnak. Ez már ettől az évtől érinti az anyaországot, amelytől a mi felsőoktatásunk is sok tekintetben függ, és érint több kisebbségi magyar régiót. Néhány év múlva bizonyára bekövetkezik a mi országunk uniós csatlakozása is, amelynek szintén beláthatatlanok a következményei mind pozitív, mind negatív értelemben. Számítani lehet arra, hogy a fiatalok számára az eddigieknél is nagyobb vonzóerőt jelent az anyaország, de az unió egész térsége is, úgy is, mint a tanulmányok folytatásának színhelye, és még inkább úgy, mint munkahely, mint egzisztenciális szintér. Bizonyára azzal is számolni kell, hogy az uniós térségben megnövekszik, és szabadabbá válik a ma még külföldinek számító és nehezen elérhető felsőoktatási intézmények konkurenciája, akár ezek Romániába áthelyezett tagozata.

Jövőkép és stratégia

A stratégia megtervezése, a jövőkép meghatározása nem egy vitaindító előterjesztés feladata. A nemzeti közösség, a fiatalok, a jövő érdekei viszont elengedhetetlenné, sőt sürgössé teszik azt, hogy egymás véleményének megértésére törekedve együtt körvonalazzuk ezt a stratégiát, jövőképet. Vagy legalább kísérletet tegyünk rá. Ez a sorsdöntő jövő nem a távoli jövő. És amikor az idő sürgetésére hivatkozunk, ezt nem saját vagy nemzedéktársaink előrehaladottabb életkora miatt tesszük. A mi dolgunk már könnyebb. De olyan sodró változások várhatók a továbbiakban is, hogy a fiataloknak, gyermekeinknek egyáltalán nem lesz könnyű itt megkapaszkodniuk és megmaradniuk.

Stratégiáról beszélni teljesen fölösleges és értelmetlen, ha mindazt, ami velünk történik, a kisebbségi helyzet sorsszerű következményeként éljük meg. A tervezésben már eleve ajánlatos elkülöníteni a viszonylag autonómként kezelhető problémákat (például a minőség kérdését) azoktól, amelyek országos oktatáspolitikai rendezést igényelnek, és azoktól is, amelyek a még általánosabb európai és integrációs folyamatokból adódnak. Ez azt is jelenti, hogy a felelősséget nem ruházhatjuk át folyamatosan másokra.

1. A mostani helyzet föltétlenül indokolttá teszi a kérdést: mi az oka annak, hogy gyakorlatilag semmilyen összehangolás, egyeztetés, tervezés nincs a magyar felsőoktatás fejlesztésében, működtetésében? Minden jel arra mutat, hogy azt az anarchikus, kaotikus „fejlesztést” követjük öt-hat éves késéssel, amely a romániai felsőoktatás egészét jellemzi, azzal a különbséggel, hogy a mi esetünkben nincs is olyan hatóság vagy fórum, amelytől elvárható volna a szakmaiság, a közösségi érdek képviselése. (A román oktatási hatóság ebben nyilvánvalóan nem érdekelt, a meglévő magyar oktatáspolitikai testületek pedig külön-külön mind erőtleneke.) Az embernek az a benyomása, hogy az utólag hosszú távúnak bizonyuló, olykor szinte végzetes döntéseket kizárólag személyes és csoportérdekek, aktuálpolitikai vagy helyi érdekek határozzák meg. A Bolyai Társaságnak és a Centurion Társaságnak a jó szándékú, egyeztetésre vonatkozó többszöri felhívása egyelőre visszhang nélkül maradt. Bizonyára csak az bírhatná jobb belátásra és folyamatos konzultációra, egyeztetésre az intézményvezetőket, ha az érdekeltségektől viszonylag független, nagy tekintélyű szakmai testület jönne létre, amely véleményével, ajánlásaival

felügyeleti szerepet is ellátna, és megfelelő súllyal befolyásolhatná mind a magyarországi döntéshozókat és támogatókat, mind a hazai magyar felsőoktatás kulcsszereplőit. A tömegesedés és a differenciálódás elkerülhetetlen folyamatában az európai felsőoktatási intézményekben is általános probléma a minőség megőrzése. Ezt a célt szolgálják az integrációs kezdeményezések, a kreditrendszer bevezetése, az akkreditációs követelmények és a minőség-ellenőrzés, közös modellek elfogadása és követése.

A romániai magyar felsőoktatás intézményrendszerét csak együtt lehet és érdemes fejleszteni. Minden új elképzelést össze kellene hangolni azzal, ami van, és egységesen magas követelményeket kellene támasztani mind az oktatókkal, mind a hallgatókkal szemben. Egyébként számolni kell olyan veszélyekkel, amelyek folyamatos egyeztetés és bölcs belátás híján teljes provincialitásba terelhetik az erdélyi magyar felsőoktatást.

2. Minden eszközzel elő kell segíteni az igazi egyetemi autonómia kialakulását és érvényesülését, biztosítani kell az intézmények pénzügyi stabilitását, és mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy a fontos, magasan szinten működő szakok megszerezzék az akkreditálással járó biztonságot. Az erre való törekvés viszont teljesen kilátástalan, ha továbbra is az az elv érvényesül, amely a mostani kiszolgáltatottság alapja, hogy ti. mindenki beleszólhat az intézmények működésébe, aki anyagilag támogatja őket. Az állami oktatásban föltétlenül el kell érni a stabil és viszonylag önálló egyetemi intézményi egységek (tanszékek, karok, önálló egyetem) létrehozását. Ez az elvárás hatályos politikai döntés nélkül nem valósítható meg.⁵

Külön is fel kell készülni arra, hogy az új egyetemi modell várható országos bevezetésével a magyar felsőoktatás ne sérüljön: már indulásból megszerezhesse, és megtarthassa az öt megillető pozíciókat az alapképzésben, a posztgraduális mester- és doktori képzésben is. Nem a rosszszisztemű gyanakvás, hanem az eddigi tapasztalatok alapján feltételezhető, hogy a román oktatási hatóság kísérletet tesz arra, hogy ebben az új modellben a magyar felsőoktatást csak az alapképzésre korlátozza. Az is kétséges, bírják-e majd a magyar családok a többlépcsős képzés növekedő terheit, az Európában egyre általánosabb tandíjakat. Ennek ellensúlyozásaként jó előre meg kellene tervezni a 2. és a 3. képzési foknak megfelelő mesteriskolákat és doktori iskolákat. Ehhez nyilvánvalóan nem elegendő az érdekelték igyekezete és jó szándéka, szükség lesz az oktatáspolitikai hathatós támogatására is. Az autonómia és a modernizáció két olyan fontos kihívás, amelyek együtt könnyebb lesz megfelelni, mint az egyes intézményeknek külön-külön.

3. Hosszabb távú, de folyamatos célként kell kitűzni az érettségiző magyar fiatalok arányának növelését. Ennek mielőbb el kellene érnie az adott évjárat 70%-át, és ebből – mivel továbbra is sokan tanulnak román nyelven – legalább kétharmada jutna a magyar közoktatásra. Mivel azonban ez a törekvés csak hosszabb távon hozhat eredményeket, az érettségizők száma, aránya a következő 3–4 évben biztosan nem fog növekedni. De még ebben a közvetlenül előttünk álló időszakban is a kevésbé mennyiségi, mint inkább minőségi fejlesztésben a felsőoktatás lehetőségei közvetlenül összefüggnek a közoktatás szín-

⁵ A most lezajlott választás a Babeş–Bolyai Egyetemen éppen azt bizonyította be, hogy az önálló karokhoz viszonyítva a szétszórt tagozati csoportok hátrányos helyzetben vannak a képviselő tekintetében (még az önálló tanszékek is). Az is beigazolódott, hogy szilárd intézményi struktúra nélkül egyik napról a másikra megkérdőjelezhető az oktatói közösség évek óta töretlenül képviselt közös erőfeszítése az önálló karok tekintetében.

vonásával, a nem kötelező középiskolai ciklus számbeli kereteivel, az oktatásban érvényesülő (vagy nem érvényesülő) esélyegyenlőséggel. Ebből a megfontolásból kiindulva:

- a) Alapvető igény a magyar közoktatás színvonalának emelése: már az alsó tagozat hiánya vagy alacsony színvonala egyik oka lehet annak, hogy a tanulók, illetve a szülők a román nyelvű oktatás mellett döntenek. Az elemi iskolákat mindenképpen fenn kell tartani szórványtelepüléseken és kistélepüléseken, akkor is, ha nagyon alacsony a gyermeklétszám. Ez az adott település jövője szempontjából is fontos.⁶ Nemcsak az új iskolák létrehozását, megnyitását kell nyilvánossá tenni a tanév kezdete előtt, hanem a megszűnő osztályok, tagozatok, iskolák jegyzékét is, és minden esetben elemezni kellene a megszűnés okait, esetenként az ebben közreműködők felelősségét. Kívánatos volna az egyes magyar tanintézmények folyamatos belső (az oktatási hatóságtól független) minősítése közösen megállapított objektív kritériumok szerint és e minősítések nyilvánossá tétele. Ez segítené a szülők tájékozódását, megalapozhatná a támogatással kapcsolatos döntéseket, és ösztönözhetné az iskolák munkaközösségét.
- b) Országos keretekben már az alsó tagozaton (falusi környezetben is!) rendszeressé kell tenni a tehetségutatót és tehetségtámogatást. Olyan közhangulatot és rendszert kellene kialakítani, amely bátorítja és támogatja a tehetséges fiatalokat, amely a tudás és tanulás fontosságát hangsúlyozza. A tudás kultuszát kell terjesztenünk. A színvonal emelésének egyik lényeges feltétele a magyar oktatás anyanyelvi megalapozása, a magyar nyelv biztos tantárgyi helyzete, kedvező megítélése. Végezetesen bizonyulhat ugyanis az az egyre inkább terjedő attitűd, amely nem a románt, hanem éppen az alapozó anyanyelvi ismereteket, műveltséget tekinti külön megterhelésnek az iskolai munkában, és ezt a teljes igénytelenséggel igyekszik csökkenteni. Ennek abszurd végkifejlete lehet egy olyan etnikailag magyar oktatás, amely már nem is magyar nyelven folyik.
- c) Elengedhetetlen a pedagógusképzés színvonalának javítása. Ennek feltétele a pályaalkalmassági követelmények figyelembevétele, valamint az igényes elméleti, de főleg pszicho-pedagógiai és módszertani felkészítés. Mielőbb rendezni kellene a tanítóképzés helyzetét, amelynek fő iránya bizonyára ez lehet: főiskolai szinten egyszakos rendszerben, rendes nappali tagozaton, a mostaninál szűkebb intézményi és létszámkeretben.
- d) Elsősorban a helyi önkormányzatok és a megyei oktatási hatóságok feladata, hogy a megfelelő életfeltételek biztosításával falusi környezetben is vonzóvá tegyék a pedagógusi pályát, támogassák a helyi iskolát, a helyi pedagógusközösséget.
- e) Lényegesen javítani kell a tagozatos magyar iskolák és a szórványoktatás szakmai és anyagi támogatásán.

4. A létrehozandó szakmai testületnek részletesen elemeznie kellene a meglévő intézményhálózat egészét: a jelzett indokolatlan párhuzamosságokat, a szellemi és anyagi források felhasználásában mutatkozó hiányokat, a túlképzés és az „alulképzés” jelenségeit, a hiányszakokat az alapképzésben és a posztgraduális képzésben. Ehhez minél előbb el kell készíteni a hiányszakok kataszterét lehetőleg annak jelzésével, hogy mely szakokra vonzza leginkább a román oktatás a magyar anyanyelvű fiatalokat. Ismernünk kellene pontosan a megfelelő szakmai háttér ellenére „veszélyeztetett” szakok pontos helyzetét. Hasonlóképpen országosan számba kellene venni a mester- és a doktori képzés jelenlegi

⁶ Valamely település iskolájának teljes megszüntetése perspektivikusan a település felszámolását eredményezi, ilyen értelemben következményei a tudatos faluromboláshoz hasonlíthatók.

lehetőségeit (nem föltétlenül magyar nyelven, de olyan professzoroknál, akik vélhetően nem diszkriminálják a magyar jelölteket).

Ennek alapján alakíthatná ki az erre hivatott testület a további fejlesztésre vonatkozó ajánlásait, stratégiáját, amely kiterjedne: a meglévő intézményhálózat alapvető józan és határozott átrendezésére; fontos szakok, elitszakok, egzisztenciálisan biztos szakok arányára; a fejlesztés igényeinek és lehetőségeinek számbavételére (igényen a továbbiakban elsősorban a közösség jövőjét meghatározó érdekeket értve, nem a személyes ambíciókat); a tennivalók józan és pragmatikus rangsorolására stb.

Ennek a testületnek kellene állást foglalnia a fejelem és a felelősség kérdésében bizonyos oktatói etikai normák kidolgozásával.

5. A stratégiához, a felsőoktatás igazi finalitásához egy további fontos követelmény érvényesítése is hozzátartozik. Ez már az egész közösség helyzetét és jövőjét meghatározó kisebbségpolitikai követelmény: az egyetemet elvívő fiatal magyar szakemberek esélyegyenlőségének a biztosítása azáltal, hogy a közösség számarányának megfelelően, korlátozás és diszkrimináció nélkül foglalhassanak el a felkészültségüknek megfelelő pozíciót a romániai felsőoktatási, tudományos, közművelődési, egészségügyi, pénzügyi, közigazgatási intézményekben, a döntéshozó testületekben és az államapparátusban. Meg kell szüntetni mindazokat az aránytalanságokat, amelyek a többségiek hegemon pozíciójából erednek az állami intézményekben, mivel sok esetben nem föltétlenül az anyagi vonzás, hanem a hazai kilátástalanság eredményezi az elvándorlást.

6. Az összehangolás szükségességének hangsúlyozásával nem a centralizálás mellett érvelünk, de úgy véljük, erős kisugárzást bázisintézmény nélkül az intézményhálózat szétesik. Nem centralizált, de összefogott, összehangolt, akár közös intézményként működő hálózat lehetne a stratégia egyik alapvető célja. Ennek a vitaindító előterjesztésnek nem lehet célja, hogy a bázisintézménynek helyet adó városról is vitát gerjesszen. Talán mégsem csak a lokális elfogultság az oka, hogy úgy véljük, szellemileg, nyelvilag, szakmailag még mindig Kolozsvár nyújthatja a legtöbbet az itt tanuló magyar fiataloknak. Ahhoz azonban, hogy egyetemi légkörével, tudományos intézményeivel és mai oktatóival Kolozsvár megmaradhasson szellemi központnak, a magyar Kolozsvárt vonzóbbá kell tennünk. Ehhez otthonos központra volna szükség, otthonnak tekinthető kollégiumi központra, amely összegyűjtené a különböző egyetemeken itt tanuló magyar hallgatókat, segítené őket idegen nyelvi képzéssel, informatikai szolgáltatással, kézikönyvtárral és akár szociálisan is.

Minden bizonnyal úgy lesz, hogy az elkövetkező években az újabb próbák és csábítások ideje jön el. Látványos fordulatok várhatók az intézmények életében, az egész közösség életében. Az alapvető kérdés azonban továbbra is az marad: mit tudunk nyújtani mi az erdélyi magyar fiatalok újabb és újabb nemzedékének, mit tud nyújtani a román felsőoktatás, és mit a nagyvilág?

A 2004. március 5-én lezajlott tanácskozáson a jelenlevők egyetértettek abban, hogy:

1. folyamatossá kell tenni a konzultációkat, az egyeztetést az intézményvezetők között;
2. a vitaindító szövegét a vitát rögzítő jegyzőkönyv anyagával el kell juttatni az intézményvezetőknek (főképpen azoknak, akik nem lehettek jelen a tanácskozáson) és a különböző oktatási testületek vezetőinek;
3. az anyagot publikálni kell;
4. konzultációt kell kezdeni többek között magyarországi akadémiai fórumokkal független tanácsadó testület létrehozásáról.